

Autonomi inom LVM-vård

Johanna Larsson Friberg, Leg psykolog, Specialist i klinisk psykologi-
neuropsykologi

Åsa Runberg, behandlingspedagog
SiS LVM-hem Fortunagården, Värnamo
Lågaffektiva dagar i Göteborg, 250206

LVM

- ▶ Tvångsvård för vuxna missbrukare enligt LVM
- ▶ Uppdragsgivare är kommunernas socialtjänst.
- ▶ Ca 800 klienter per år. Ca 1/3 är kvinnor.
- ▶ Nio LVM-hem från norr till söder varav fyra är för kvinnor .
- ▶ Varar högst sex månader.
- ▶ Syfte är att bryta missbruk och motivera till vård i frivilliga former.

- ▶ Styrts av lagen av vård av missbrukare i vissa fall.

För vem?

4 § Tvångsvård skall beslutas om,

1. någon till följd av ett fortgående missbruk av alkohol, narkotika eller flyktiga lösningsmedel är i behov av vård för att komma ifrån sitt missbruk,
2. vårdbehovet inte kan tillgodoses enligt socialtjänstlagen (2001:453) eller på något annat sätt, och
3. han eller hon till följd av missbruket
  - a) utsätter sin fysiska eller psykiska hälsa för allvarlig fara,
  - b) löper en uppenbar risk att förstöra sitt liv, eller
  - c) kan befaras komma att allvarligt skada sig själv eller någon närstående.

Målgrupp

Placeringsorsak:

▶ Allvarligt missbruk

➤ Samtidigt finns ofta:

Psykisk ohälsa och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar

Självdestruktivitet och traumasymtom

Psykosocial och socioekonomisk utsatthet

SiS LVM-hem Fortunagården

- ▶ I Värnamo i Småland
- ▶ Tar emot kvinnor med missbruk, ofta i kombination med psykisk ohälsa
- ▶ Från 18 år och uppåt
- ▶ Upptagningsområde är hela landet
- ▶ 30 platser fördelat på tre avdelningar, varav två låsta och en öppen
- ▶ Klientnära personalkategorier i form av: behandlingspedagoger, socionomer, sjuksköterskor, läkare och psykolog

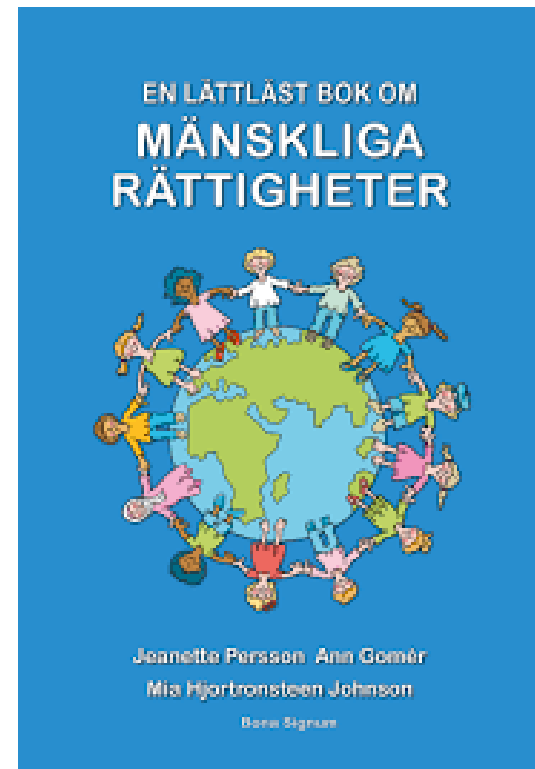
SiS Vision och verksamhetsidé

- ▶ Plats för förändring!
- ▶ Ge ungdomar och klienter bättre förutsättningar för ett socialt fungerande liv utan missbruk och kriminalitet.

Mänskliga rättigheter

- ▶ *Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter.*
- ▶ Vad som **inte** får göras mot någon människa.
- ▶ Vad som **måste** göras för varje människa.
- ▶ Universella och odelbara

Ansvaret för mänskliga rättigheter

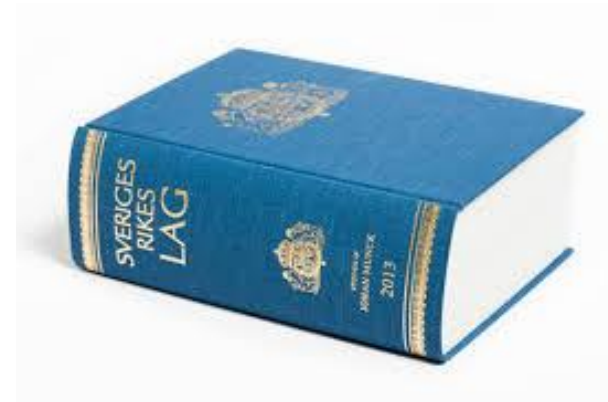
- ▶ Yttersta ansvaret för de mänskliga rättigheterna bär staten men gäller hela den offentliga förvaltningen och alla dess medarbetare.
- ▶ SiS som myndighet och dess anställda har en skyldighet att främja, förverkliga och respektera mänskliga rättigheter och man får inte diskriminera någon.
- ▶ Rättighetsbärare och ansvarsbärare (skyddare av mänskliga rättigheter).

Vissa mänskliga rättigheter får begränsas genom lag

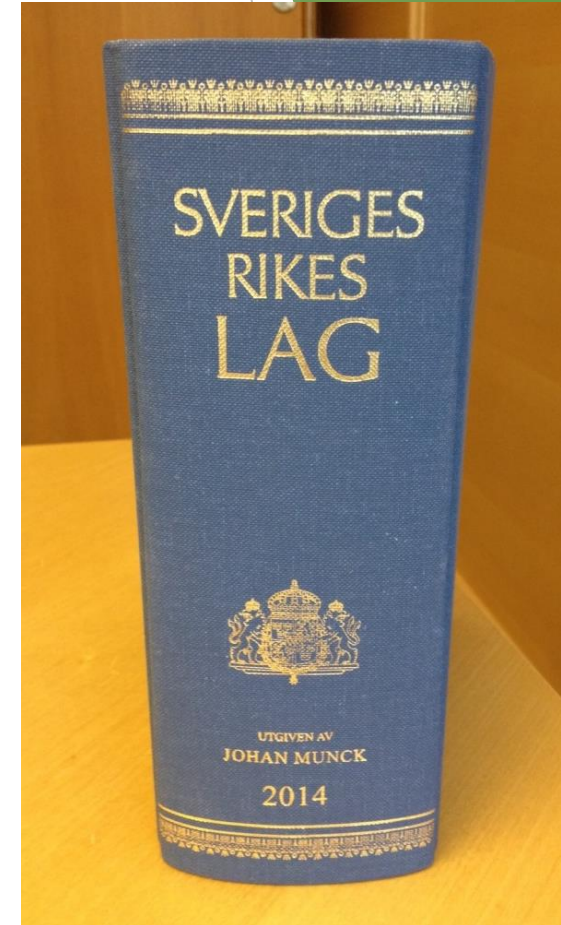
Om

- ▶ godtagbart i ett demokratiskt samhälle
- ▶ nödvändigt med hänsyn till ändamålet

- ▶ Proportionalitetsprincipen

Lagar som begränsar fri-och rättigheter inom SiS verksamhet

- ▶ LVM-lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall
- ▶ LVU-lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
- ▶ LSU-lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård

MR och SiS särskilda befogenheter

Rättighet

Yttrandefrihet
Informationsfrihet
Rätt till privatliv

Skydd mot frihetsberövande -rätt till
rörelsefrihet
(Rätt till privatliv)

Skydd mot påtvingat kroppsligt ingrepp

Skydd mot kroppsvisitation

Skydd mot husrannsakan och liknande intrång
Skydd mot undersökning av brev m.m.
Skydd mot betydande intrång i den personliga integriteten

Egendomsskydd

Särskild befogenhet

Begränsning av elektroniska
kommunikationstjänster och besök
Omhändertagande av egendom

Begränsning av rörelsefriheten
Vård på låsbar enhet
Vård i enskildhet
Hållas i avskildhet

Blod-, urin-, utandnings-, saliv-och svettprov

Kroppsvisitation /ytlig kroppsbesiktning

Granskning av försändelse

Omhändertagande av egendom

Autonomi

Klassiska liberala politiska idé-traditionen

Från upplysningstidens frihetsideal. Var och en har rätt att göra som den vill, så länge ingen annan skadas (i John Stuart Mills Friheten från år 1859). Den liberala tanketraditionen bygger framför allt på rättigheter, snarare än moral eller goda värden (Christman, 2015).

Grundprincipen är här att människor generellt har rätt till autonomi. Tvångsvård ska alltså ses som ett undantag och varje inskränkning i personens handlingsfrihet är negativ och dessa inskränkningar behöver regleras noggrant.

Medicinsk-etisk autonomi

Beauchamp och Childress formulerade 1979 fyra etiska principer, de s.k. ”The Georgetown mantra” för att fatta beslut inom medicinsk forskning och hälso- och sjukvård:

- ▶ Godhetsprincipen: (plikten att göra gott)
- ▶ Ickeskadapprincipen (plikten att undvika att göra skada)
- ▶ Rättvis principen (plikten att vara rättvis)
- ▶ Autonomiprincipen (plikten att respektera patientens rätt till självbestämmande)

Beslutskompetens

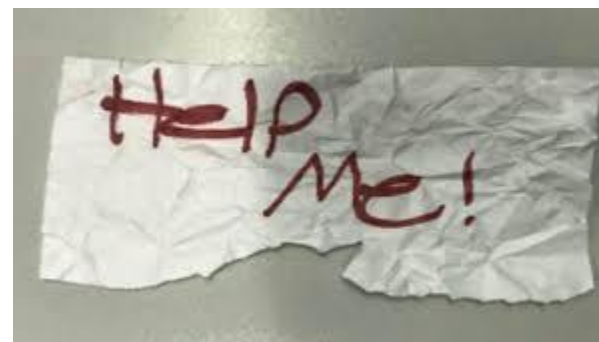
Beslutskompetens används ofta i den internationella psykiatrirättsliga litteraturen synonymt med begreppet autonomi. Den som har beslutskompetens, och därmed är autonom, har som utgångspunkt rätt att bestämma över sitt liv, medan den som saknar beslutskompetens saknar sådan rätt (Beauchamp & Childress 2009; Kindström Dahlin 2014).

Diskussionsfrågor: Har en person med missbruksproblem beslutskompetens?

Spelar det någon roll vilken typ av missbruk det handlar om?

Fri vilja?

Autonomi på lång sikt

- ▶ Autonomi är inte en rättighet utan en eftersträvansvärd princip som sjukvårdspersonalen har att förhålla sig till.
- ▶ Kan användas även för att motivera situationer då autonomi inskränks om det handlar om att öka eller skydda patientens autonomi i framtiden.
- ▶ Autonomi kan ställas mot andra värden, som till exempel att göra gott enligt godhetsprincipen.
- ▶ Tvångsvård kan alltså bidra till ökad autonomi på lång sikt utifrån t.ex. fullständig drogfrihet. Minskad autonomi vid ett tillfälle kompenseras så att säga med ökad autonomi vid ett annat tillfälle.

Godhet före autonomi

Enligt lagstiftaren för LPT ”kräver den grundläggande solidariteten människor emellan att hjälp kan ges även om den vederbörande motsätter sig det. [...] Att slopa varje möjlighet till psykiatrisk tvångsvård skulle innebära att vi avsäger oss möjligheter att hjälpa människor i svårt utsatta situationer. Detta skulle strida mot grundläggande solidaritet och medmänsklighet” (Prop. 1990/91:58, s. 64f). Med en sådan utgångspunkt har alltså staten en medmänsklig förpliktelse att använda tvångsvård i vissa fall (Richardson 2007; Salize et al. 2002; Tännsjö 2004).

Etik i SiS verksamhet

- Vi ger vård och behandling utan samtycke
- Vi låser in och utövar kontroll, bland annat genom särskilda befogenheter
- Vi utövar tvång genom att få klienten att delta i institutionens rutiner och aktiviteter, ”tvånget i vardagen”
- Våra relationer är inte jämbördiga, ungdomarna/klienterna är i beroendeställning till oss

SiS etik, värdegrund och människosyn

- ▶ Alla människors lika värde
- ▶ Humanitet
- ▶ Integritet
- ▶ Självbestämmande
- ▶ Jämlikhet och rättvisa
- ▶ Kunskapsbaserad behandling

”Som statsanställd ska du också känna till och följa de regler som gäller i just din myndighets verksamhet. Medborgarna ska vara säkra på att myndigheterna följer reglerna.”

SiS ETISKA RIKTLINJER

RESPEKT – Jag respekterar dig som människa, bemöter dig med öppenhet och accepterar våra olikheter. Jag värdesätter din kunskap och dina erfarenheter. **OMTANKE** – Jag lyssnar aktivt, visar att jag försöker förstå och ger dig stöd. Jag är vänlig, hänsynsfull och engagerad. **TYDLIGHET** – Jag ger den information som behövs för att vi ska kunna samarbeta. Jag uttrycker mig värdigt och begripligt och försäkrar mig om att du förstår vad jag menar. Jag genomför mina åtaganden och gör det jag säger att jag ska göra. **RESPEKT** – Jag respekterar dig som människa, bemöter dig med öppenhet och accepterar våra olikheter. Jag värdesätter din kunskap och dina erfarenheter. **OMTANKE** – Jag lyssnar aktivt, visar att jag försöker förstå och ger dig stöd. Jag är vänlig, hänsynsfull och engagerad. **TYDLIGHET** – Jag ger den information som behövs för att vi ska kunna samarbeta. Jag uttrycker mig värdigt och begripligt och försäkrar mig om att du förstår vad jag menar. Jag genomför mina åtaganden och gör det jag säger att jag ska göra. **RESPEKT** – Jag respekterar dig som människa, bemöter dig med öppenhet och accepterar våra olikheter. Jag värdesätter din kunskap och dina erfarenheter. **OMTANKE** – Jag lyssnar aktivt, visar att jag försöker förstå och ger dig stöd. Jag är vänlig, hänsynsfull och engagerad. **TYDLIGHET** – Jag ger den information som behövs för att vi ska kunna samarbeta. Jag uttrycker mig värdigt och begripligt och försäkrar mig om att du förstår vad jag menar. Jag genomför mina åtaganden och gör det jag säger att jag ska göra. **RESPEKT** – Jag respekterar dig som människa, bemöter dig med öppenhet och accepterar våra olikheter. Jag värdesätter din kunskap och dina erfarenheter. **OMTANKE** – Jag lyssnar aktivt, visar att jag försöker förstå och ger dig stöd. Jag är vänlig, hänsynsfull och engagerad.

GRUNDLÄGGANDE ETISKA VÄRDEN

Det finns grundläggande etiska värden som är särskilt viktiga för SiS verksamhet. I värden och behandlingen står vi ofta inför situationer som innehåller etiska bedömningar. De beslut vi fattar kan ha stor påverkan på klientens/den unges situation. När vi står inför beslut eller situationer som försätter oss i etiska dilemman behöver vi utgå ifrån de etiska värdena för att fördjupa reflektion och analys.

Alla människors lika värde

En grundläggande etisk princip är människovärdesprincipen som innebär att alla människor har lika värde och samma mänskliga rättigheter. Människovärdet är inte knutet till människors personliga egenskaper eller funktioner i samhället, som exempelvis kön, etnicitet, funktionsnedsättning, religionstillhörighet, sexuell läggning, social ställning, inkomst, hälsotillstånd eller ålder. Varje form av diskriminering är därmed oacceptabel.

Humanitet

Humanitet innebär att vi uppmärksammar andra människor, ser deras behov och svårigheter och tar ett ansvar för dem. Vi ser andra människor som medmänniskor och är särskilt observanta och medkännande när det gäller människor i utsatta och svåra livssituationer.

Integritet

Integritet handlar bland annat om rätten till en privat sfär och om att få vara ifred för andras insyn och för omdömen om den egna personen. Inom tvångsvården gör vi intrång i klienters och

ungdomars integritet, till exempel genom visitation och urinprovstagning. Det är viktigt att respektera individens privata sfär så långt som möjligt och att vi hjälper hen att upprätthålla sina gränser.

Självbestämmande

Tvångsvård i sig innebär en inskränkning av klienternas och ungdomarnas rätt till självbestämmande. Vår utgångspunkt måste vara att inom tvångets ramar så långt som möjligt bejaka individens självbestämmande och därigenom utveckla hens förmåga till fria val och beslut. Klienten/den unge ska vara delaktig i sin behandling och kunna påverka sin vardag på institutionen.

Rättvisa

Värden och behandlingen vid institutionerna ska vara likvärdig och klienten/den unge ska kunna få sina behov tillgodosedda oavsett var hen vårdas. Rättvisa i SiS verksamhet betyder emellertid inte att alla får samma vård och behandling. Klienternas och ungdomarnas behov och förutsättningar ser mycket olika ut och behandlingen måste anpassas utifrån individen.

Jämlikhet

Relationen mellan medarbetare och klienter/ungdomar är alltid bestämd av yrkesmässiga förhållanden och i denna relation har medarbetare en överordnad position. Detta visar sig i synnerhet i relationen mellan klienten/den unge och behandlaren, där klienten/den unge alltid är i beroendeställning. Behandlaren har också i sin yrkesroll maktbefogenheter, ytterst i form av lagstadgade särskilda befogenheter. Behandlaren har ett särskilt ansvar för att möta individen med en jämlik hållning, som en likvärdig person.

Kunskapsbaserad behandling

Utgångspunkten för värden är att göra gott gentemot klienten/den unge och att inte utsätta hen för verkningslösa eller skadliga insatser. Det är därför en etisk förpliktelse att värden är kunskapsbaserad.

SiS värdeord för bemötande

- ▶ Respekt - Jag respekterar dig som människa, bemöter dig med öppenhet och accepterar våra olikheter. Jag värdesätter din kunskap och dina erfarenheter.
- ▶ Omtanke - Jag lyssnar aktivt, visar att jag försöker förstå och ger dig stöd. Jag är vänlig, hänsynsfull och engagerad.
- ▶ Tydlighet - Jag ger den information som behövs för att vi ska kunna samarbeta. Jag uttrycker mig vårdat och begripligt och försäkrar mig om att du förstår vad jag menar. Jag genomför mina åtaganden och gör det jag säger att jag ska göra.

Behandling under tvång ställer särskilda krav

- ▶ Motivation
- ▶ Delaktighet
- ▶ Hopp och tillit

Teamarbete - känsla av sammanhang

- ▶ Klientens/ungdomens behandlingsplan
- ▶ Information som personal behöver känna till
- ▶ Samordnande insatser bildar en helhet

Allians och bemötande

► I första hand med:

Klienter

Deras anhöriga, familjer, föräldrar

Också med:

Socialtjänsten, våra uppdragsgivare

Andra aktörer att samarbeta med

Obligatoriska utbildningar för medarbetare som arbetar klientnära

- ▶ MI (motiverande samtal) som förhållningsätt
- ▶ SiS konflikthanteringsprogram
- ▶ SiS personalutbildning i suicidprevention

Bemötande och förhållningssätt

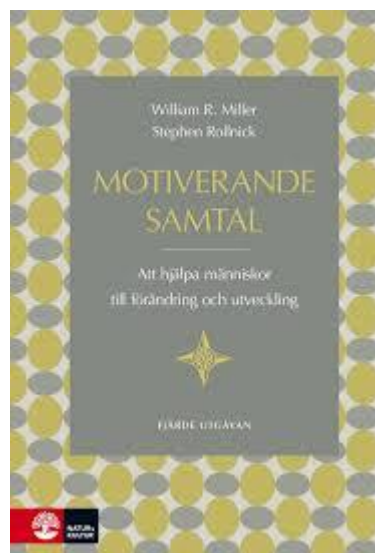
- ▶ TMO-traumamedveten omsorg
I samarbete med Rädda Barnen.
Varje hem har egna utbildare.

Rädda Barnen

Motiverande samtal

- Försöka förstå genom ett empatiskt och reflekterande lyssnande
- Inte argumentera när klienten inte ser någon anledning att förändras utan i stället undersöka varför (engelska: roll with resistance)
- Stärka klientens tro på sin förmåga och möjligheten till förändring.

Övriga behandlingsmetoder

- ▶ DBT
- ▶ ACT
- ▶ Återfallsprevention (ÅP)
- ▶ Tolv-steg

Lågaffektivt bemötande på Fortunagården

- ▶ Implementerades år 2015
- ▶ Återkommande utbildningar av psykolog
- ▶Handledning av psykolog
- ▶ Inramade budskap på väggarna
- ▶ Återkommande inslag på behandlingskollegier
- ▶ Månadsvisa fallkonsultationer
- ▶ Förs vidare till nyanställda

- ▶ Fokus på **förmågor** och rimlig **kravnivå!**

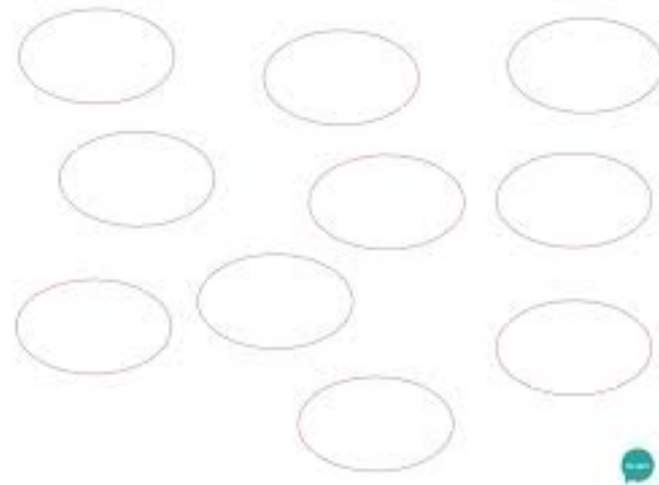
Inflytande och delaktighet

- ▶ Påverka och ha inflytande över sin situation
- ▶ Att bevara integritet och livskvalitet
- ▶ Inom flera områden

Autonomi inom olika områden

- ▶ Mottagningsrutin
- ▶ Intagsavdelning
- ▶ Låst avdelning
- ▶ Öppen avdelning
- ▶ Behandling
- ▶ Utredning
- ▶ Hälsa- och sjukvård
- ▶ Matrutiner
- ▶ Socialt nätverk
- ▶ Fysisk aktivitet
- ▶ Annan aktivitet, t.ex. pyssel och avslappning

För stor autonomi kan leda till bakslag

- ▶ Utifrån klienternas stora svårigheter med både missbruk och i många fall även kognitiva förmågor/psykisk ohälsa kan en för stor frihet leda till motsatt effekt, t.ex. återfall eller trauman och på så sätt minskad autonomi på lång sikt.

Fallexempel "Lotta"

Diskussionsfrågor

- ▶ Har ni ytterligare förslag på hur vi kan arbeta med autonomi inom vår verksamhet eller annan tvångsvård?
- ▶ Har ni några egna erfarenheter att dela med er av?

Sagt om Fortunagården

- ▶ ”På Fortunagården för några års sedan minns jag ett möte med två unga kvinnor. De beskrev den känslan av att bli bemötta genom att ses och höras som en människa och individ. Och det är skillnad, så dom, än att bli bemött och sedd som en missbrukare. Och det känner jag när jag kommer hit (till Fortunagården) flera år senare. Att den kulturen, den andan, den finns här. Och det skulle jag säga, är en utav våra nycklar till hur vi når fram till våra vuxna i livshotande missbruk”.

SiS Generaldirektör Elisabeth Åbjörnsson Hollmark efter ett besök på Fortunagården i aug 2024

- ▶ ”Fantastiskt fina medarbetare och chefer som verkligen har rätt människosyn och otroligt stor kompetens för att ge behandling till klienter”.

Amila Srabovic, Avdelningsdirektör missbruksvården, efter samma besök i aug 2024

Synvändan och människosyn!

Tack för er uppmärksamhet!

Frågor och/eller kommentarer?

